

EMISIJA ANTONINIJANA SACRA MONETA SISCIENSIS I DATACIJA UZURPACIJE JULIJANA PANONSKOG

Izneseni su novi numizmatički elementi u prilog rješavanja povijesnoga problema datacije uzurpacije Julijana Panonskog koja se u literaturi smješta u 284. godinu. Provedena je analiza antoninijana kovanih u zadnjim emisijama za cara Kara i članove njegove porodice u kovnici Siscija. Distribucija kovanja prema pojedinim oficinama upućuje na mogućnost datacije pobune u jesen 283. godine, a zadnja emisija (7. prema Pinku), s karakterističnom SMSXXI oznakom, bila je kovana nakon što je Karin vratio vlast u Sisciji, krajem 283. godine. Analiza broja primjeraka upućuje na trajanje pojedinih emisija, a ona za Julijana ne traje dulje od 3-4 mjeseca.

Uvod

Članak Sylviane Estiot¹ o neobjavljenom brončanom medaljonu Julijana Panonskog potaknuo je zanimljivu raspravu na internetskom forumu (Forvm Ancient Coins). Tamo je član imenom Amictus objavio nekoliko tekstova o dataciji uzurpacije Julijana Panonskog.² Njegovi su zaključci ovi: postavlja uzurpaciju Julijana Panonskog u rujan/kolovoz 283. godine (u skladu s Houdartom), što je godinu dana ranije i suprotno od ustaljenog mišljenja većine povjesničara i arheologa, koji pobunu datiraju u 284. godinu.^{3,4,5} Ovi postovi lijepo pokazuju kako se mogu donositi povijesni zaključci na temelju usporedne kritične analize pisanih izvora, numizmatičkih dokaza i analize povijesno-političkih prilika. Na ovome mjestu prikazat ćemo dijelove koji su vezani za sisačku kovnicu. Izostavljen je dio u kojem je detaljno obrađena kovnica Lyon (Lugdunum). Amictus postavlja novi kronološki raspored posljednjih njezinih emisija (6, 10, 9, 7 i 8, numeracija prema Bastienu⁶).⁷

U prvom postu² Amictus uočava sličnosti portreta Julijana i portreta prethodnih careva. Takva sličnost susljednih careva relativno je česta u trećem stoljeću, posebice u galskim kovnicama (Galijen/Postum u kovnici Trier, Marius/Viktorin u kovnici III

¹ Sylviane Estiot, A propos d'un médaillon inédit de l'usurpateur Julien (284-285 AD): son règne et son monnayage, *Revue Numismatique*, 2010, 166., 397.-418.

² Amictus, The Usurper Julian of Pannonia (284-285 AD): his names, reign, career, coinage, April 5, 2011, <http://www.forumancientcoins.com/board/index.php?topic=69853.0>

³ Percy, H. Webb, The Roman imperial coinage Volume 5. Part II, Probus-Amandus 276-286, Spink&Son, London, 1933. (RIC)

⁴ Efrém Pegan, Emperor Marcus Aurelius Julianus, *Num. vijesti*, 1968., 26., 45.-52.

⁵ Thorsten Fleck, Julianus I. von Pannonien, Überlegungen zu Chronologie und Münzprägung, *Geldgeschichtliche Nachrichten*, 2003., 38. (212.), 61.-64.

⁶ Pierre Bastien, Le monnayage de l'atelier de Lyon. De la réouverture de l'atelier par Aurélien à la mort de Carin (fin 274 - mi-285), *Numismatique Romaine*, IX, Wetteren, 1976.

⁷ Dijelovi Amictusova teksta relevantni za kovnicu Siscija ovdje su prevedeni, nadopunjeni ilustracijama, referencama i komentarima u bilješkama.

u Galiji, Prob/Kar u Lyonu).^{8,9} Sličnost s Numerijanovim portretom, već poznatom iz literature,^{8,10} Amictus proširuje i generalizira na ostale članove dinastije i na zlatni novac. Prema Amictusu, sličnost portreta Julijana s portretima Karina, Numerijana i Magnije Urbike očigledna je na antoninijanima kovnice Siscija s kovničkim oznakama SMSXXIA-Γ: Karin: poprsje u oklopu okrenuto naprijed (oficine A i B, *revers* VOTA PVBLICA, slike 1. i 2.)¹¹; Numerijan: *revers* VOTA PVBLICA, poprsje u oklopu s draperijom vidljivo s leđa (oficina Γ, slike 3. i 4.) i poprsje u oklopu okrenuto naprijed (oficina Γ, slike 5. i 6.); Magnija Urbika: poprsje s draperijom na polumjesecu, okrenuto naprijed (oficina A, *revers* SALVS PVBLICA, slike 7. i 8.). Također se sličnost portreta vidi na sisačkim aurejima: Calico br. 4379¹² (Karin, VICTORIA AVGG, slika 9.), Calico br. 4311 i 4322 (Numerijan, *reversi* P M TRI P COS PP, VICTORIA AVGG, slike 10. i 11.), te Calico br. 4406 (Magnija Urbika, CONCORDIA AVGG, slike 12. i 13.). Na temelju stilske analize Amictus pretpostavlja da je SMSXXI serija kovana nakon uzurpacije: elementi realističnoga portreta Julijana još se uvijek nalaze na novcu s velikom glavom, a uobičajeni portreti Karina, Numerijana i Magnije Urbike u Sisciji imaju malu glavu ili glavu srednje veličine. Jedino vjerojatno objašnjenje te sličnosti portreta jest pretpostavka da su zbog hitnosti korišteni već postojeći, malo modificirani kalupi.

Razrađujući svoju pretpostavku analizom numizmatičkog materijala, povijesnih prilika i literaturnih izvora, Amictus iznosi nešto izmijenjeni slijed povijesnih događaja te odgovarajući redoslijed emisija u siscijskoj kovnici (tabla 1.).

Tabla 1. Povijesni događaji i numizmatički dokazi

Povijesni događaji ¹	Siscijske emisije
III. 283. Istočna kampanja, Kar s Numerijanom cezaron, Karin august na rajnskom/dunavskom limesu	XII 282. / poč. 283. VIRTVS AVGG emisija (2.), I. faza, antoninijani Kar VIRTVS AVGG Karin/Numerijan cezari VIRTVS AVGG
IV.-V. 283. promocija Numerijana u augusta	
V./VI. 283. prije ljeta 283. Kar u Mezopotamiji; osvojen Ktesifont tijekom istočne kampanje	
VI. 283. ljetno ženidba Karina i Urbike u sjevernoj Italiji	
ljetno 283. odluka o zajedničkom konzulatu Karina i Numerijana za 284.	

⁸ Taj fenomen drži se važnim kronološkim elementom za ustanovljavanje redoslijeda emisija u kovnici, a također i za njihovu dataciju. Tako originalni portret vremenski prethodi portretu koji još uvijek zadržava neke elemente originalnoga. *Sylviane Estiot, Philippe Gysen, L'atelier de Rome au début du regne de Probus (276-277): corpus et documents inédits, Rev. Num., 2006., 162., 231.-257.*

⁹ Slični fenomen vidi se i na sisačkim antoninijanima: Klaudije/Aurelijan, Florijan/Prob. *Davor Margetić, Dalibor Margetić, Antoninijani Julijana Panonskog, Num. Vijesti, 2010., 63., 10-44.*

¹⁰ *Jean-Louis Houdart, Un indice numismatique pour dater l'usurpation de Marcus Aurelius Iulianus, Bulletin du Cercle d'études numismatiques, Bruxelles, 1995., 32., 58.-63.*

¹¹ Na slikama je, uz primjerak antoninijana na kojemu je portret jako sličan Julijanovu portretu, za usporedbu prikazan i antoninijan s običnim portretom.

¹² *Xavier Calico, Los Aureos Romanos, Barcelona, 2002.*

VII. 283. Karin na gornjorajnskom ili gornjodunavskom limesu	pretorijanski prefekt Julijan na dužnosti u Sisciji
VII./VIII. 283. Ktesifont, smrt Kara, Karin i Numerijan <i>consules designati</i>	VII./VIII. 283. posljednja faza VIRTVS AVGG emisije (5.), antoninijani Divus Kar CONSECRATIO AVGG Karin, Numerijan augusti VIRTVS AVGG
15.-30. IX. 283. uzurpacija Julijanova (2.-3. mjeseca) Siscija Karin na limesu Numerijan u Mezopotamiji	VIRTVS AVGG emisija prekinuta IX./XI. Julijanova emisija (7.)
15. X. - 15. XI. Karin, pokret prema Iliriku i Italiji	
15.-30. XI. 283. pokret Julijana u Italiju, Karin prelazi Alpe, bitka kod Verone - kraj 283.	
1.-15. XII., zima 283. / I. 284. novi pretorijanski prefekt Aristobul I. 284. zajednički konzulat Karin/Numerijan, proslava u Sisciji	zima 283./4. aureji P M TRI P COS PP antoninijani VOTA PVBLICA kovanja u zlatu
kraj 283. - proljeće 284. Karin boravi u Sisciji - Iliriku	kraj 283. - III. 284. SMSXXIA-Γ 6. emisija I. faza kraj 283. Divus Kar CONSECRATIO -A Urbika SALVS PVBLICA -A Karin VOTA PVBLICA -B Numerijan VOTA PVBLICA -Γ II. faza Divus Kar CONSECRATIO -A Karin VOTA PVBLICA -A,B Karin IOVI CONSER -B,Γ Urbika VENVS GENETRIX -A Numerijan FIDES EXERCIT AVGG -Γ
I.-II. 284.	nakon II. faze kovnica Siscija zatvorena
II. 284. Karin i Urbika u Rimu	
II.-III. proljeće 284. Karin u Lyonu	
proljeće/ljeto 284. Karin kontrola/kampanja na limesu sve do Britanije	
XI. 284. smrt Numerijana - prefekt Arrij Aper	
XI. 20 284. Nikomedija, proglašenje Dioklecijana, ubija Arrija Apera; <i>dosadašnja datacija: zima 284./5. Julijanova pobuna (mnogo dulje od 3 mjeseca)</i>	
285. zajednički konzulat Karin/Aristobul	
285. Karin u Rimu, početak kampanje protiv Dioklecijana	
proljeće 285. Karin u Sisciji	proljeće 285. manja emisija zlatnog novca
proljeće 285. pobjeda Karina u bitci na Margusu (Mezija), ubijaju ga vlastiti vojnici	

Amictus predlaže sljedeći slijed kovničkih oznaka (koje preuzima od Houdarta):

1. Emisije 2. i 5. *Carus et sui* (XXIA-Γ) dugo traju (revers VIRTVS AVGG) i završavaju u posljednjoj fazi s konsekracijskim izdanjem za Kara (CONSECRATIO AVG), sa skraćenim aversnim legendama (IMP C CARINVS/NVMERIANVS P F AVG); tu emisiju treba datirati u vrijeme nakon smrti Kara (rujan 283.), a ona je ubrzo prekinuta Julijanovom uzurpacijom.

2. Zatim Julijan izdaje novac s kovničkom oznakom koja spominje grad Sisciju, koja je vjerojatno njegovo sjedište (S[iscia]A-ΓXXI) od rujna do prosinca 283. (7. emisija).

3. 6. Emisija - nakon Julijanova poraza i smaknuća u Italiji, Karin preuzima Sisciju - kovana je vrlo detaljno; struktuirirana emisija, s posebnom i kompleksnom kovničkom oznakom (S[acra]M[oneta]S[isciensis]XXIA-Γ od prosinca 283. do ožujka 284. Pri tome Karin zadržava ime ponovno zauzetoga grada (Siscija) u kovničkoj oznaci da bi smanjio lokalne tenzije, ali dodaje da je to sveti grad-kovnica (Sacra Moneta) jer je sada pod vlašću legitimnog vladara:

A-Γ//XXI Kar i Karin augusti, Numerijan cesar;

A-Γ//XXI Kar konsekracijski, Karin i Numerijan augusti;

S[iscia]A-ΓXXI Julijan;

SMSXXIA-Γ Kar konsekracijski, Karin i Numerijan augusti, Urbika augusta.

Propaganda u SMSXXIA-Γ emisiji osniva se na povratku legitimnog reda nakon uzurpacije: osnivač dinastije, Kar je tada deificiran (CONSECRATIO AVG, slike 13. i 14.), Karin i Numerijan (VOTA PVBLICA, slike 1.-6.) imaju zajednički konzulat u 284., osiguravajući normalno djelovanje legalnih institucija, a novac Urbike (SALVS PVBLICA, slike 7. i 8.) potvrđuje da je kriza prošla.

U drugoj fazi reversne legende propagiraju nadu u pozitivnu budućnost: Karin je, pod zaštitom božanskoga Kara, tada glava dinastije uz zaštitu Jupitera (IOVI CONSER, slika 16.), Karin i napose Numerijan, sigurni su u vjernost vojske (FIDES EXERCIT AVGG, slika 17.); Magnija Urbika udaje se za Karina u ljeto 283. i nalazi se pod zaštitom Venus (VENVS GENETRIX, slika 18.), vjerojatno očekujući dijete.

Ako novci Karina, Numerijana i Urbike koji sliče na Julijana, daju ispravan redoslijed emisija u Sisciji u tom razdoblju, novac Karina i osobito Numerijana s reversom VOTA PVBLICA daje preciznu dataciju jer su povezani sa zajedničkim konzulatom Karina i Numerijana, koji počinje u siječnju 284. Isti zaključak može se izvesti iz aureja s reversom PM TRI P COS PP, koji su kovani u Sisciji krajem 283. i početkom 284. godine.

Razmatrajući povijesne izvore i prilike, Amictus zaključuje da je Julijan pretorijanski prefekt. U antičkim izvorima postoji konfuzija¹³ jer Aurelius Victor (*Caes.* 39,1)¹⁴ daje

¹³ *Bill Leadbetter*, Another Emperor Julian and the Accession of Diocletian, *Ancient History Bulletin*, 8., 1994., str. 54.-59.

¹⁴ *Aurelius Victor*, Incerti auctoris epitome de caesaribus libellvs de vita et moribvs imperatorvm breuiatus ex libris sexti avrelii victoris a Caesare Augusto usque ad Theodosium.

za Julijanovu funkciju ‘corrector Venetiae’, a Zosimus (*H.n.* I,73,1-3)¹⁵ jasno navodi da je Julijan pretorijanski prefekt. Prva funkcija sugerira civilnu dužnost i karijeru, što je prilično neobičajeno u vrijeme kada su vojnici stalno na vlasti. Nadalje, budući da je centar pobune Siscija (Ilirik), funkcija bi zahtijevala stalna putovanja između sjeverne Italije i Ilirika i konačnu bitku kod Verone. Ta državna funkcija, pomalo nedefinirana i nejasna, ne čini se dobrim strateškim položajem za vođenje pobune, ni prema autoritetu, ni prema resursima na raspolaganju.¹⁶ Iz neujednačenih informacija u antičkim povijesnim izvorima Amictus zaključuje da je Julijan novi Karinov pretorijanski prefekt, nakon što je dotadašnji Karinov prefekt postavljen za Numerijanovu prefekta. Julijan je vjerojatno vrlo brzo nakon smrti Kara uvidio da njegov osjećaj odanosti dinastiji više ne vrijedi te predvodi pobunu na nagovor vojnih krugova i funkcionara na visokim položajima (pripadnika *ordo equester*¹⁷). Julijanovom smrću kod Verone, Karin postavlja novog prefekta Aurelija Aristobula, a istovremeno je Arrii Aper Numerijanov prefekt (za istočni dio carstva). Portreti na Julijanovu novcu prikazuju osobu mnogo stariju od Karina, što upućuje na zaključak da je to vjerojatno Karov ratni drug i osoba od povjerenja, koji nastavlja istu ulogu i za vrijeme Karina, a možda je bio još i Karov prefekt. Za vrijeme Karinovih aktivnosti na gornjorajnskom ili gornjodunavskom limesu, Julijanu je povjerena zadaća u Panoniji, vjerojatno sa sjedištem u Sisciji. Taj položaj objašnjava brzinu kojom je počelo kovanje Julijanova novca, s realističkim portretom sa svim detaljima, i njegovu prisutnost u centru pobune - Sisciji, vrlo brzo nakon pobune. Odavde je ubrzo krenuo prema sjevernoj Italiji, želeći dosegnuti Ticinum i Rim, gdje je očekivao podršku i priznanje. Kako znamo, Karin ga je spriječio u tim planovima brzom reakcijom i gušenjem pobune.

Prema Amictusu, takav razvoj događaja daje jasni kontekst Julijanove pobune, koja pokazuje prilično uobičajen slijed događaja u III. stoljeću: odmetnuo se pretorijanski prefekt koji ima na raspolaganju sve potrebno za vodstvo pobune. Slično se dogodilo i Probu nekoliko godina prije toga, kada se protiv njega odmetnuo Kar, pretorijanski prefekt prisutan na rajnskom limesu. Vrijeme Julijanove pobune, koje navodi Aurelius Victor (*Caes.* 38, 39), vrlo je jasno: nakon što stiže vijest o smrti Kara (*Cari morte cognita*), i čini se prihvatljivim. Uzurpacija u jesen 283. imala bi više izgleda za uspjeh, radi središnjega položaja u carstvu: car je upravo umro (Kar), mlađi je vojno neiskusni princ (Numerijan) daleko, gdje zapovijeda povlačenjem vojske u Mezopotamiji, a istovremeno je stariji princ (Karin) izoliran i zauzet vojnim operacijama na limesu.¹⁸ Takav razvoj događaja upućuje na činjenicu da je Karova dinastija došla u krizu odmah nakon smrti njezina osnivača. Taj trenutak čini se posebno pogodnim za pobunu, djelomice i

¹⁵ Zosimus, *Historia nova*, Ronald T. Ridley, Zosimus, *New History. A Translation with Commentary*, Byzantina Australiensia 2, Australian Association of Byzantine Studies, Canberra, 1982.

¹⁶ Bird također otvara mogućnost da je Julijan vojni zapovjednik u Iliriku, koji ujedno kontrolira kovnicu u Sisku: Harry W. Bird, *Aurelius Victor: De Caesaribus*, Translated with an introduction and commentary, Liverpool university press, Liverpool, 1994., str. 163.

¹⁷ *Davor Margetić, Dalibor Margetić*, Rijetki i neobjavljeni siscijski antoninijani cara Proba s konjem na aversu, *Num. Vijesti*, 2012., 65., 21.-46.

¹⁸ Jesen 283. dobro se uklapa u komentar koji iznose Meloni i Seston: Karin ne bi tolerirao pobunu dulje od 15 mjeseci u Panoniji i Venetu, koja jako ugrožava Italiju i prijeti podjeli carstva na dva dijela, i zbog toga je datiraju u 284. godinu. Piero Meloni, *Il regno di Caro, Numeriano e Carino*, Cagliari, 1948.; William Seston, *Dioclétien et la Tétrarchie, I. Guerres et réformes (284-300)*, Paris, 1946.

zbog slabe legitimnosti koju je Karova dinastija imala među vladajućim grupama. Brzim pokretom u Italiju, Julijan je mogao napraviti odlučujuće korake i ostvariti važnu prednost, no njegove planove spriječio je Karin svojom brзом akcijom u 283. Suprotno od Amictusova mišljenja, datacija pobune na kraj 284. godine Julijanov bi središnji položaj učinila vrlo opasnim. Naime, istočna vojska tada je bila mnogo bliže (Nikomedija) i pod komandom iskusnog zapovjednika (novoproglašenoga cara Dioklecijana), a Karin je imao godinu dana vremena od smrti Kara za stabiliziranje političko-vojne situacije i utvrđivanje svoje kontrole na zapadu carstva. U takvim okolnostima, Julijan bi se trebao boriti istovremeno na dva fronta, što je uvijek bezizgledna situacija.

Amictus također misli da datacija XXIA-Γ (5.) emisije u siječanj 284. nije zadovoljavajuća jer se javljaju neke nelogičnosti:¹⁹

a) Čudno je da važni događaji promocije dva nova augusta, smrt i deifikacija Kara, osnivača dinastije i Karinovo vjenčanje nisu vidljivi na novcu u siscijskoj kovnici. Nastavlja se ista emisija bez velikih promjena na početku 284. Pri tome treba imati na umu da Karin i Urbika u to vrijeme borave u Sisciji i proslavljaju početak njegova zajedničkog konzulata s Numerijanom za 284. godinu.

b) U Sisciji se u zimi 283./284. kuju zlatnici povodom početka zajedničkoga konzulata (PM TRI P COS PP). Neobično je da usprkos uobičajenoj praksi u takvim okolnostima ne postoji poveznica između emisije zlatnog i bakrenog novca na kojem se za dva augusta koristi stari i jednostavni revers VIRTVS AVGG/XXIA-Γ.

c) Također je teško objasniti činjenicu da je jako mala količina novaca koji pripadaju zadnjoj fazi VIRTVS AVGG/XXIA-Γ (5.) emisije (kolovoz-rujan 283.), napose novca oficine A za Karina s kratkom aversnom legendom (IMP C CARINVS P F AVG)²⁰ i prvog Karinova konsekracijskog novca.

Nadalje, datacija pobune u zimu 284./285. postavlja kovanje SMSXXIA-Γ emisije u srpanj 284. Za tu 6. emisiju, koja je jedna od najviše elaboriranih za vrijeme Karove dinastije, vrlo je teško objasniti posebnu kovničku oznaku i zajednički revers VOTA PVBLICA u oficinama B i Γ za dva augusta, koji su novi konzuli od siječnja 284. Također je teško objasniti vrlo dobro strukturiranu, kompleksnu i specifičnu dinastičku poruku koja je dana u dvije faze te emisije, jer svi ti elementi nisu od posebnog interesa i hitnosti u srpnju 284. Uobičajene emisije u kovnicama za vrijeme Kara i porodice uglavnom su dugotrajne i prelaze jedna u drugu uz minimalne promjene, a vidljiv je kontinuitet reversnih legendi i prikaza. Zbog toga:

a) Ne vidi se posebni razlog da bi se u srpnju 284. koristila kovnička oznaka koja naglašava sveti karakter grada-kovnice Siscije, što je jasno izraženo sa S(acra) M(oneta) S(isciensis) XXIA-Γ, koja je toliko posebna da zahtijeva objašnjenje.

b) Ne može se objasniti zajednički revers VOTA PVBLICA u srpnju 284., niti neobični revers SALVS PVBLICA za Urbiku (obično povezana s Venus ili Juno).

c) Za razliku od XXIA-Γ emisije, može se uspostaviti jaka i dobra poveznica između zlatnog i bakrenog novca označenog SMSXXIA-Γ, oba kovana u dvije serije, za

¹⁹ *Amictus*, Julian of Pannonia and the coinages at Lyons & Siscia: 283 AD confirmed, April 26, 2013, <http://www.forumancientcoins.com/board/index.php?topic=88148.msg549255#msg549255>

²⁰ Od 60 primjeraka analiziranih u ovom radu, samo 9 (15 %) ima kratku legendu.

sve članove dinastije i sve teme prikazane u emisiji (među ostalim, poveznica između antoninijana VOTA PVBLICA i aureja PM TRI P COS P P, oba jasno datirana proslavom zajedničkoga konzulata u siječnju 284.).

Iz iznesenih zapažanja Amictus misli da datiranje Julijanove pobune u jesen 283. rješava sve tako postavljene probleme i daje logični slijed kovničkih oznaka: (XXIA-Γ, SXXIA-Γ, SMSXXIA-Γ) i oznake (*) na nekim aurejima (Julijan i kasnije Karin i Numerijan, slike 19.-21.).

Izdanje VIRTUS AVGG XXIA-Γ (2. emisija) nastavlja se u novoj 5. emisiji u srpnju 283., u kojoj su Karin i Numerijan dva augusta. Posljednja faza emisije počinje u kolovozu/rujnu 283. nakon smrti Kara, kad je Julijan još uvijek lojalan Karinu, i ne traje dulje od nekoliko tjedana.²¹ Završna faza odlikuje se novcem na kojem Karin koristi skraćenu aversnu legendu u oficinama A i B (IMP C CARINVS P F AVG)²² i prvim konsekracijskim novcem za Kara, na kojem se vidi određeno oklijevanje u izboru reversne legende (CONSECRATIO AVGVSTI, CONSECRATIO AVG, CONSECRATIO),²³ što je jasan znak početka kovanja. Kovnica je zatim privremeno, u odsutnosti Karina, koji ratuje na gornjorajnskom limesu, pod kontrolom pretorijanskoga prefekta Julijana i nastavlja kontinuirano kovanje: važni događaji prikazani su na novcu (samo brončanom) koliko je brže moguće i uz minimalne izmjene. Kad je Julijan konačno preuzeo vodstvo uzurpacije protiv Karina, prekinuta je posljednja emisija, što pokazuje ostava LaVenèra. Julijan tada izdaje vlastiti novac (aureje, antoninijane, brončani medaljon²⁴) sa svojim realističnim portretom i s ponešto izmijenjenim kovničkim oznakama (SXXIA-Γ) na brončanom novcu.

Emisija označena SMSXXIA-Γ ima svoje pravo mjesto (kronološko i političko) u prosincu 283./početku 284. nakon pada Julijana, u vraćenoj Sisciji, kada Karinova porodica slavi zajednički konzulat za 284. godinu. Kompleksna kovnička oznaka i naglašavanje S(acra) M(oneta) S(isciensis) opravdava se povratkom kovnice legitimnom caru, nakon što ju je koristio uzurpator. Na taj način naglašen je sveti aspekt novca za sve članove Karove dinastije. Emisija ima pažljivo odabrane reversne legende i prikaze te uključuje zajednički revers VOTA PVBLICA, koji je referencija na javne zavjete na otvaranju zajedničkoga konzulata Karina i Numerijana, na početku siječnja 284. Nova politička situacija, pad prijašnjega pretorijanskoga prefekta Julijana i proglašenje novoga Karinova prefekta Aristobula vjerojatno je obznanjena u tom trenutku. Politička poruka emisije vrlo je prikladna za situaciju nakon pada nelojalnog pretorijanskoga prefekta: dinastiju štiti divus Carus (DIVO CARO PARTHICO/CONSECRATIO), legalne institucije tada normalno funkcioniraju i kriza je završena (Karin i Numerijan

²¹ Kovanje Divus Carus konsekracijskih emisija počinje odmah nakon vijesti o smrti Kara u kovnicama diljem Rimskog Carstva. *Amictus*, The coinages of the mints of Siscia and Lyons and the rebellion of Julianus of Pannonia., January 30, 2012, <http://www.forumancientcoins.com/board/index.php?topic=77804.0>

²² Do tada je oficina korištena samo za Kara.

²³ Aversna legenda DIVO CARO PARTHICO politička je referencija na Septimija Severa i njegove dunavske legije.

²⁴ Rijetkost unikatnog medaljona MONET AVG N upućuje na činjenicu da je tijekom prosinca prekinuta emisija pripremljena za novu godinu.¹

VOTA PVBLICA²⁵, Urbika SALVS PVBLICA), lojalnost vojske (Numerijan FIDES EXERCIT AVGG), zaštita, posebice novog predvodnika dinastije (Karin IOVI CONS AVGG) i konačno budućnost dinastije (Urbika VENVS GENETRIX). U tom kontekstu može se uspostaviti potpuna veza između zlatnog novca (dvije serije) jasno datiranog na početak 284. i antoninijana označenih SMSXXIA-Γ, koji su također kovani u dvije faze, za sve članove dinastije i sve propagandne teme. Prva serija izravno je povezana s bliskim političkim događajima i proslavama (aureji: CONSECRATIO²⁶, CONCORDIA, LIBERALITAS, PM TRI P COS PP, VICTORIA^{27,28}; antoninijani: CONSECRATIO, SALVS PVBLICA, VOTA PVBLICA, na kojima se uočavaju portreti koji sličje na Julijanov portret,²⁹ i druga serija, koja se logično i glatko nastavlja na prvu seriju s uobičajenijom generalnom propagandom: u kojoj u pravilu zajedničke reverse dijele Karin i Numerijan (aureji: ABVNDANTIA, ORIENS, SPES; antoninijani: FIDES EXERCIT AVGG³⁰, IOVI CONS AVGG).³¹ Budući da car Numerijan ima razmjerni udio kovanja (VOTA PVBLICA, FIDES EXERCIT AVGG), novac je morao biti kovan prije njegove smrti (studeni 284.). Prema Amictusu, ta jednostavna činjenica čini Julijanovu pobunu u zimi 284./285. posve nemogućom jer je tada Numerijan mrtav već tri mjeseca. S druge strane, Julijanova pobuna u jesen 283. posve se slaže s tom činjenicom.³² Siscijske emisije za Karina završavaju se malom emisijom zlatnika u proljeće 285. za njegov rat protiv Dioklecijana.³³ U prilog datacije pobune u 283. godinu upućuju i numizmatički dokazi iz skupnih nalaza: tragove Karinove vojne kampanje na limesu sve do Britanije u proljeće/ljeto 284. godine nalazimo u ostavi Gloucester³⁴, gdje se nalaze samo 3 antoninijana s oznakom SMSXXI od ukupno 13 primjeraka iz siscijske kovnice. Takva distribucija pokazuje da bi datacija te emisije u srpanj 284. bila izrazito prekasna.³⁵

²⁵ Zajednička reversna legenda daje institucionalnu komponentu propagandi koja predstavlja dva augusta kao legitimne vladare i dopušta poveznicu sa sigurnom potvrdom Numerijanove vlasti.

²⁶ Pink ne poznaje neobjavljeni aurej DIVO CARO PARTHICO/CONSECRATIO AVG, orao na kugli (slika 22.).

²⁷ Proslava pobjede nad Julijanom i prethodne pobjede Karina nad barbarima.

²⁸ Izravnu poveznicu zlatnog i brončanog novca SMSXXIA-Γ emisije (nepoznata Amictusu) nalazimo na neobjavljenom brončanom probnom otkovu aureja VICTORIA AVGG cara Karina s kovničkom oznakom SMS, gdje se zarobljenik nalazi uz nogu Viktorije na lijevo (slika 23.).

²⁹ Sličnost portreta može proizlaziti iz hitnosti i brzog početka kovanja te korištenja već pripremljenih kalupa, ali isto je tako vjerojatno da se osoblje kovnice, pogotovo rezači kalupa (*scalptores*) nisu dulje mijenjali te je njihov stil vidljiv u više uzastopnih emisija.

³⁰ Ističe Numerijanov posebni položaj.

³¹ Pri tome se može pretpostaviti da je kraća legenda CONSECRATIO korištena u drugoj fazi, a da legenda CONSECRATIO AVG pripada I. fazi. Antoninijana s kratkom legendom ima puno manje (22:6 primjeraka), što bi mogao biti dodatni prilog o iznenadnom prestanku kovanja 5. emisije.

³² *Amictus*, Some rare coins and the 6th issue at Lyons, Summer 283 AD (Part I), January 23, 2013. <http://www.forumancientcoins.com/board/index.php?topic=85852.0>

³³ Zadnji aureji u 6. emisiji, listopad 284. (Pink): VICTORIA AVG, CONCORDIA AVG, ABVNDANTIA AVG.

³⁴ Richard Abdy, Edward Besly, Fernando López-Sánchez, Gloucester, Gloucestershire, 54 copper alloy denarii and 15322 copper alloy radiates to AD 296, in *The Gloucester hoard and the other coin hoards of the Britannic Empire*, Coin hoards from Roman Britain XIII, Moneta 113, Wetteren, 2010.

³⁵ *Amictus*, Some rare coins and the 6th issue at Lyons, Summer 283 AD (Part II.), January 23, 2013, <http://www.forumancientcoins.com/board/index.php?topic=85853.0>

Datacija pobune u zimu 284./285. pokazuje da bi pobuna trajala dulje od 2-3 mjeseca, koliko se može potkrijepiti numizmatičkim dokazima (samo 11 antoninijana u ostavama LaVenèra i Petrijanec).³⁶

Diskusija i vlastita razmatranja

Na ovom mjestu izostavljena su razmatranja o Amictusovu detaljnom komentaru povijesnih izvora, o njihovoj nepouzdanosti i netočnosti (Aurelij Victor i Zosimus) jer je ovdje zanimljivije pogledati koliko numizmatički dokazi mogu poslužiti u rasvjetljavanju povijesnih događaja i koliko su informacije i zaključci do kojih je došao Amictus prihvatljivi i kako se mogu komentirati. Neki naši komentari već se nalaze u bilješkama u prethodnom poglavlju. Amictus svoju osnovnu tezu o dataciji pobune u 283. godinu potkrepljuje analizom dobro zastupljenog materijala kovnice Ticinum (ostave), a mnogo je oskudniji numizmatički materijal kovnice Siscije za razdoblje koje je predmet rasprave. Primjećuje da su primjerci Julijana iznimno rijetki u ostavama (Venera³⁷ i Petrijanec^{38,39} ima ih samo 11 komada, od ukupno 46077 i 27735 primjeraka); antoninijani SMSXXI nešto su zastupljeniji, ali u većini skupnih nalaza ipak je to manji broj primjeraka, pa se na temelju oskudnih podataka može doći do pogrešnih zaključaka. To je glavna zamjerka koju možemo dati na znanstveni aparat korišten u Amictusovoj raspravi; nedovoljno je sisačkog materijala uključeno u analizu ostava. Da bismo odgovorili s većom sigurnošću na otvorena pitanja, u ovoj studiji prikupili smo podatke o svim ostavama u kojima je zastupljen materijal iz zadnje 6. emisije Kara i njegove porodice, kao i o svim antoninijanima koji pripadaju u dvije prethodne emisije 2. i 5. (Venera, Gloucester, Nieder-Rentgen, Maravielle, Modigliana, Treviglio, Svetozarevo, Kulcs, Navis-Mühlen i Lochausen), ukupno 168 primjeraka. Nadalje, radi dobivanja točnije statističke slike, analizirani su svi dostupni podatci o primjercima iz muzejskih⁴⁰ i privatnih zbirki⁴¹, literature i aukcijskih kataloga, te interneta, sveukupno 876 primjeraka.⁴² Taj je broj statistički povoljniji i svakako vodi do bolje potkrijepljenih zaključaka.

Najvažnije pitanje na koje želimo dati odgovor na temelju analize informacija o prikupljenom numizmatičkom materijalu jest sljedeće: da li se u 5. emisiji, koja neposredno prethodi Julijanovoj uzurpaciji, može uočiti znatno odstupanje u radu kovnice,

³⁶ *Amictus*, Julian of Pannonia & ancient sources: praetorian prefect killed in 283 at Verona, March 16, 2013, <http://www.forumancientcoins.com/board/index.php?topic=87301.msg544234#msg544234>.

³⁷ *Daniel Gricourt*, Ripostiglio della Venera, Nuovo Catalogo Illustrato, Volume IV Caro-Diocleziano, Civici Musei d'Arte, Verona, 2000.

³⁸ *Marija Šiša-Vivek, Tino Leleković, Hrvoje Kalafatić*, Ostava rimskog novca i srebrnog posuda iz Petrijanca, *Opusc. Archaeologica*, 2005., 29., 231.-243.

³⁹ *Davor Margetić*, Značaj ostave iz Petrijanca za proučavanje novca cara Proba i njegova optjecaja u Panoniji, *Obol*, 2008., 60., 5.-7.

⁴⁰ Arheološki muzej (Zagreb), American Numismatic Society (New York), British Museum (London), Yale University, Hunter Coin Cabinet (Glasgow)

⁴¹ Mazzini, Piancastelli, Kovač (Zagreb), Bursik (Sisak).

⁴² Zahvaljujemo se dr. Ivanu Mirmiku i dr. Tomislavu Biliću, koji su nam omogućili analizu primjeraka iz numizmatičke zbirke Arheološkog muzeja u Zagrebu i potrebnoj literaturi. Također smo zahvalni Marku Šariniću na brojnim aukcijskim katalogima.

s obzirom na broj primjeraka kovanih u pojedinoj oficini. Pri tome je pretpostavljeno da su oficine (A, B i Γ) podjednako zastupljene u redovnim emisijama, a da je prekinut kontinuitet emisije koja prethodi uzurpaciji, što bi se trebalo odraziti na neravnomjernu zastupljenost oficina, uz veće odstupanje. Pri tome pretpostavljamo da se kovanje zlatnog novca odvijalo u odvojenim emisijama ili fazama. Njihova analiza onemogućena je činjenicom da većina zlatnog novca nema oznake oficina. Podatci su prikazani za emisije 2. i 5. (prema Pinku)^{43,44,45}, za Julijana (7. emisija) te za 6. emisiju (SMSXXI). Tablica 1. sadrži skupne podatke iz ostava i svih ostalih izvora informacija. Radi lakše usporedbe, podatci su prikazani i grafički.

Usporedbom podataka iz ostava (grafikon 1., 168 primjeraka) i skupnih podataka (grafikon 2., 876 komada) vidljivo je da postoje veće razlike u trendovima između dvije skupine podataka, no u obje skupine nalazimo identičan trend u 5. emisiji. To je dobar podatak koji daje veću sigurnost za donošenje krajnjeg zaključka. Zbog većeg broja analiziranih primjeraka, u daljem tekstu obrađeni su i komentirani skupni podatci. U 2. emisiji postoje odstupanja u relativnoj zastupljenosti oficina, a u 5. emisiji vidljiva su veća odstupanja i neravnomjernost, što upućuje na to da je prekinut kontinuitet emisije, vjerojatno radi uzurpacije. Za Julijana su sve tri oficine ravnomjerno zastupljene (32, 36 i 31 %), što upućuje na dobro organiziranu i planiranu emisiju. Slična distribucija po oficinama nalazi se u SMSXXI emisiji (42, 29 i 29 %), koja sugerira dobro organiziranu i planiranu emisiju, s nešto većim brojem primjeraka kovanih u oficini A, u kojoj se kuju antoninijani za deficiranog Kara, Urbiku i djelomično za Karina. Druga oficina kovala je isključivo za Karina, a u oficini Γ kovani su antoninijani za Numerijana i djelomice za Karina.⁴⁶ Ravnomjernost u 6. emisiji veća je nego u 5. emisiji, a i u 2. emisiji. Neravnomjernost u 2. emisiji može se protumačiti slično kao za 5. emisiju, naglim prekidom redovnog kovanja zbog nekog događaja; za 2. emisiju to je smrt Kara, a za 5. emisiju to bi se moglo objasniti Julijanovom uzurpacijom.

Tablica 1. Distribucija antoninijana po emisijama i oficinama

2. emisija	XXIA-Γ	A	%	B	%	Γ	%	Ukup. %
Carus	VIRTVS AVGG	39	29,8	5	3,8	1	0,8	34,4
Carinus caes.	VIRTVS AVGG	2	1,5	49	37,4	8	6,1	45,0
Numerianus caes.	VIRTVS AVGG	3	2,3			24	18,3	20,6
Ukupno	131	44	33,6	54	41,2	33	25,2	
5. emisija	XXIA-Γ	A	%	B	%	Γ	%	Tot %
Carus divus	CONSECRATIO AVG	33	25,8					25,8

⁴³ Karl Pink, Der Aufbau der römischen Münzprägung in der Kaiserzeit VI, 2 Carus und Söhne, *Num. Zeitschr.*, 1963., 81., 3.-67.

⁴⁴ Karl Pink, Die Münzstätte Siscia unter Carus und seinen Söhnen, *VAHD*, 1954-1957, LVI-LIX, 88.-95.

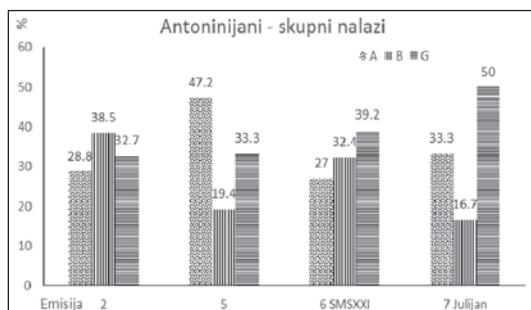
⁴⁵ Karl Pink, Magnia Urbica, Gattin des Carinus, *Num. Zeitschr.*, 1961, 79., 5.-9.

⁴⁶ Unikatni primjerak antoninijana carice Magnije Urbike kovan u oficini B vjerojatno je greška rezača kalupa: Davor Margetić, Dalibor Margetić, Antoninijani carice Magnije Urbike iz kovnice Siscija, *Num. Vijesti*, 2011., 64., 31.-59.

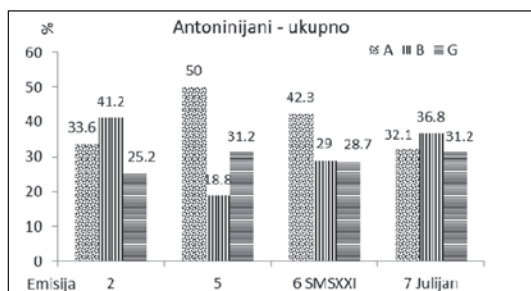
Carinus	VIRTVS AVGG	31	24,2	24	18,8	5	3,9	46,9
Numerianus	VIRTVS AVGG					35	27,3	27,3
Ukupno	128	64	50,0	24	18,8	40	31,3	

6. emisija	SMSXXIA-Γ	A	%	B	%	Γ	%	Tot %
Carus divus	CONSECRATIO AVG	120	31,3					31,3
Carinus	VOTA PVBLICA	11	2,9	101	26,4	3	0,8	30,3
	IOVI CONSER			9	2,3	12	3,1	5,5
Numerianus	VOTA PVBLICA					32	8,4	8,4
	FIDES EXERCIT					63	16,4	16,4
Urbica	SALVS PVBLICA	24	6,3	1	0,3			6,5
	VENVS GENETRIX	7	1,8					1,8
Ukupno	383	162	42,3	111	29,0	110	28,7	

7. emisija	XXIA-Γ	A	%	B	%	Γ	%	Tot %
Iulianus	VICTORIA AVG	75	32,1					32,1
	FELICITAS TEMP			86	36,8			36,8
	PANNONIAE AVG					73	31,2	31,2
Ukupno	234	75	32,1	86	36,8	73	31,2	

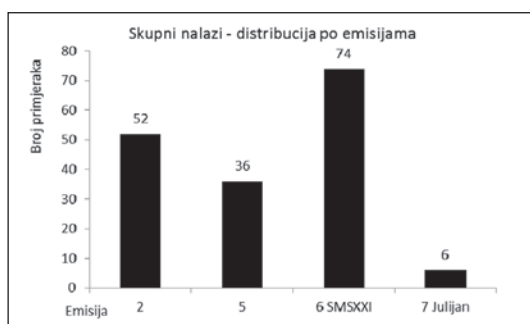

Grafikon 1.

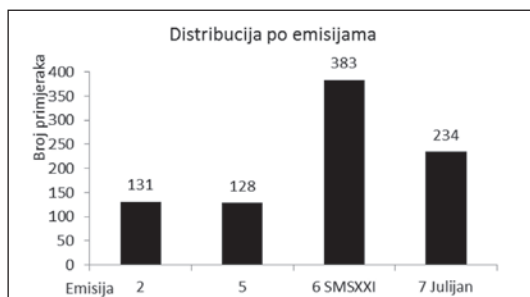

Grafikon 2.

Broj primjeraka u pojedinim emisijama daje vrijedne informacije o njihovoj veličini, a posredno i o njihovom trajanju, te posredno i o kronologiji povijesnih događaja. Najveći broj primjeraka pripada 6. emisiji, a iz 2., 5. i Julijanove emisije (7.) razmjerno ih je manje (grafikoni 3. i 4.). Iz tih podataka može se zaključiti da je 6. emisija vremenski najdulja. Vidljivo je veće odstupanje od udjela Julijanova novca u skupnim nalazima (grafikon 3.) i ukupnog broja antoninijana (grafikon 4.), gdje su Julijanovi novci razmjerno rjeđi u skupnim nalazima. Takva devijacija zasigurno je posljedica rijetkosti Julijanova novca i njegove razmjerno veće zastupljenosti na numizmatičkom tržištu, gdje se nalaze i loše sačuvani i oštećeni primjerci. Zanimljivo je vidjeti kako su u literaturi tim emisijama pripisani različiti vremenski intervali, koji se znatno razlikuju (Venera, Pink, Amictus). Usporedni prikaz trajanja emisija (u mjesecima) koje donose pojedini autori i relativnoga broja primjeraka (u odnosu na broj primjeraka u 5. emisiji) nalazi se na grafikonu 5. Uočljive su razlike u trajanju emisija u prikazu pojedinih autora, i odstupanja od relativnoga broja primjeraka. Opći je trend ovaj: 6. emisija najdulje je trajala (najveći broj primjeraka), a 2., 5. i Julijanova 7. emisija vremenski su kraće. Iz ove analize proizlazi zaključak da je Julijanova pobuna trajala najdulje 3-4 mjeseca, a slične bi duljine trebale biti 2. i 5. emisija, a 6. emisija trajala je 6-7 mjeseci.

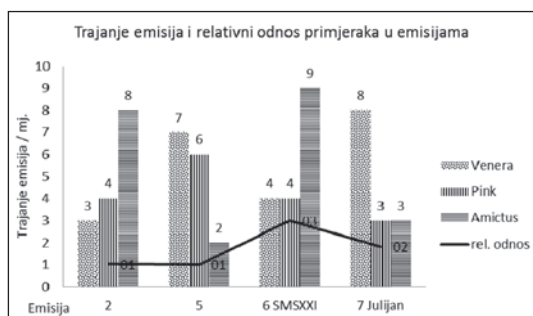
Grafikon 3.

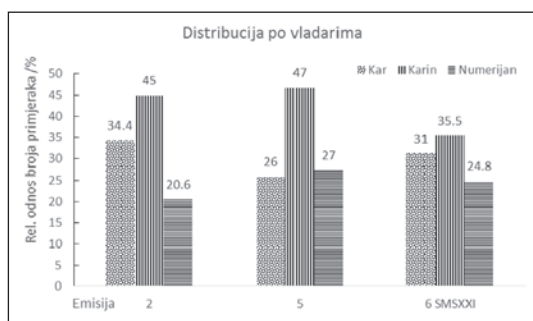
Grafikon 4.

Distribuciju vladara 2., 5. i 6. emisiji (grafikon 6.) mnogo je jednostavnije interpretirati. U njima prevladava novac Karina (45, 47 i 36 %), koji je *caesar designatus* za vrijeme Kara, a njegovom smrću postaje *senior augustus*. Numerijan kao mladi cesar (kasnije august) i vjerojatno neodređene sudbine u početku zauzima manji dio 5. emisije,

u korist Divo Caro Parthico, ali kasnije dobiva svoj dio kovanja, nakon što je određena njegova dinastička uloga i odabir reversnih legendi. Kar je osnivač dinastije i nakon smrti važan element u propagandi nastavka dinastije i njegova je zastupljenost znatna u posmrtnim emisijama. Dinastiji se u 6. emisiji pridružuju manja Karinova kovanja za Magniju Urbiku (7 %).

Grafikon 5.

Grafikon 6.

Konačna potvrda novoj kronologiji bilo bi otkriće skupnog nalaza koji bi sadržao kao zadnje primjerke novac Julijana, a u kojem primjeraka iz 6. emisije ne bi bilo. Proučavanje velike ostave iz Petrijanca također bi trebalo donijeti važne informacije o radu sisačke kovnice u razdoblju 283./285. Ako se Amictusova datacija pobune prihvati, tada ostaje neriješeno pitanje sličnosti portreta Julijana i Dioklecijana na nekim sisačkim antoninijanima iz Dioklecijanove 1. emisije (IOVI CONSERVATORI, RIC 161, 1. emisija, ožujak 286. - početak 287.), slika 24. (oficina Γ, postoje i primjerci iz oficine B, npr. CGB 25 (2010), No. 221247).

Ilustracije

1. Rauch Sommer (2010), No. 1307, RIC⁴⁷ 315, 3,66 g
2. Lanz 125 (2005), No. 1046, RIC 315, Ven 4365, 4,56 g

⁴⁷ Percy H. Webb, *The Roman imperial coinage*, Volume 5. Part II, Probus-Amandus, 276-286, Spink&Son, London, 1933.

3. Inasta 33 (2010), No. 999, RIC 461, 3,35 g
4. Dirty old coins RIC 461a
5. Rauch mail bid 9 (2005), No. 1205, RIC 461, 4,35 g
6. Lanz Ebay (2013), No. 370798919049, RIC 461, 3,40 g
7. Lanz 117 (2003), No. 1206, RIC 349, Ven 4337, 3,34 g = Aufhäuser 10 (1992), No. 602
8. Lanz 132 (2006), No. 510, RIC 349, Ven 4337
9. CNG shop No. 734441, *coll.* William H. Williams, RIC 312, 4,49 g
10. Calico No. 4352, RIC 226E (Roma)
11. Calico No. 4322, RIC 458D
12. Aufhäuser 17 (2003), No. 594, RIC 348var, 4,10 g
13. NAC 46 (2008), No. 674, RIC 348, 5,04 g = Leu 22 (1979), No. 359 = Sotheby's June 1990, Hunt part I, 152 = Leu 52 (1991), No. 260. *coll.* Biaggi
14. Rauch numismata (2011), No. 418, RIC 110, 3,72 g
15. Rauch 91 (2012), No. 721, RIC 109corr, 3,97 g
16. Rauch 86 (2010), No. 1155, RIC 314, 4,28 g
17. Dirty old coins, RIC 460a
18. NAC 46 (2008), No. 676, RIC 350, 4,14 g
19. British Museum No. 1864,1128.294, *coll.* Edward Wigan, RIC 1, 4,86 g
20. Gemini 2 (2006), No. 509, RIC 310, 4,38 g
21. Goldberg 69 (2012), No. 3611, RIC 309, 6,11 g = Glendining 14 I 1953 (Rashleigh Part I), No. 89, *coll.* Laughin (Hess 221 (1933)), *coll.* Biaggi
22. NAC 64 (2012), No. 1278, RIC-, 4,68 g
23. Hirsch 185 (1995), No. 1321, Æ As, RIC-, 5,78 g = CNG 63 (2003), No. 1521, CNG 41 (1997), No. 2222 = Triton 1 (1997), No. 1650
24. CNG store (2008), No. 775016, RIC 270, 3,89 g

13

14

15

16

17

18

19

20

21

22

23

24

